

Cilt 3 / Sayı 1 / Yaz 2023

Kitap Tanıtımı

Türk Destanlarında Kurt

Emine Taş

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doktora Öğrencisi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0002-5827-6419

eminetas5050@gmail.com

Taş, Emine. "Türk Destanlarında Kurt". *KÜN: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3.1 (Yaz 2023): 62-66.

DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.30>.

Geliş Tarihi: 23.05.2023 / Kabul Tarihi: 20.06.2023 / Yayınlanma Tarihi: 30.06.2023

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

Türk Destanlarında Kurt

Emine Taş

Kolot, Berna. *Türk Kültüründe Kurt*. İstanbul: Arı Yayınları, 2022.

Dr. Berna Kolot, Türk dünyası destanları üzerinden çalışma yaptığı *Türk Kültüründe Kurt* adlı yapıtında Türk kültüründe kutsal hayvanlardan olan “kurt”u ele almıştır. Kurt motifi bu zamana kadar birçok kitap, tez, makale, bildiri gibi çalışmalarda doğrudan veya dolaylı olarak bahsedilmiştir. Buna istinaden doğrudan kurt başlıklı çalışmalar da yayımlanmıştır. Fakat destan, masal, efsane vb. halk edebiyatı ürünleri içerisinde tespit edilen kurt-bozkurt motifine dair daha özele indirgenmiş kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu gerekçeyle Kolot, Türk boylarının Türkiye Türkçesine aktarılmış destanlarından erişebildiği her türlü kitap, tez, makale ve bildiri yayımlarını tarayarak bu destan metinlerinde yer alan ana kahraman, yardımcı kahraman ya da üçüncü dereceden kahramanlardan biri olan kurdun olay örgüsü içerisindeki varlığının nedeni, hangi şekillerde görüldüğü, görevleri okuyucuya sunularak ayrıntılı şekilde tespit ve tahlil edilmeye çalışmıştır (16). Çalışmanın hedefleri arasında kurt motifinin, bu metinlerin içerisinde hangi işlevlerde yer aldığı ve metinlerde hangi fonksiyonlarda görülüp destanın varlığına ve olayların akışına nasıl etki ettiği yer almaktadır. Bu bağlamda kurdun inanç çerçevesinde özellikle “kutsallık-tanrısallık” vasıflarına vurgu yapılmıştır.

Türkler yaşamları boyunca göçebe yaşam tarzını benimsemişler ve böylece doğayla iç içe olmuşlardır. Bu bağlamda da hayvanlar yaşamlarının her alanında etkili olmuştur. Bazen hayvanlar, hayvan-ana/hayvan-ata olarak görülürken bazen de saygı ve korkuyla yaklaşılan varlıklar olarak toplum hayatında önemli bir yer edinmiştir. Böylece vahşi doğanın yaşam şartlarına ayak uydurmuşlardır. Türklerde tarih boyunca kurttan hem korkmuş hem de onu kutsal bir varlık olarak değerlendirip yeri geldiğinde tanrısal bir konuma getirerek ona saygı duymuşlardır (14). Bu sebeple tanıtımı yapılan kitap, hayvan ve özelinde kurt motifi konusunda çalışma yapacaklara ışık tutacak niteliktedir. Çünkü destanlarda kurt, bütün yönleriyle ele alınmış ve detaylı incelemesi yapılmıştır.

Çalışma için Kuzey Doğu (Sibirya) sahasından Altay, Hakas, Tuva, Şor, Yakut/Saha Türklerinin; Kuzey Batı (Kıpçak) sahasından Başkurt, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Karaçay-Malkar, Nogay ve Tatar Türklerinin; Güney Doğu (Karluk-Uygur) sahasından Özbek ve Uygur Türklerinin; Güney Batı (Oğuz) sahasından Azerbaycan, Türkmen ve Gagavuz Türklerinin destanları incelenmiştir.

Kitabın içerik kısmına geçilecek olursa “Giriş” kısmında “araştırma hakkında genel bilgiler” verilmesinin ardından “kuramsal çerçeve” belirlenmiştir. Daha sonra “destan” türünün tanımı yapılmıştır. Destanlar, araştırmacı tarafından “kronolojik olarak bakıldığında mitlerden sonra yaratılan ancak mitlerden izler taşıyan, onlardan beslenen ve aralarında sıkı bir bağ olan halk yaratmalarıdır” (19) şeklinde ifade edilmiştir. Bu çerçevede “kurt”ta özellikle yaradılışı konu alan destanlarda tam anlamıyla mittin izler taşıdığı görülmüştür. Diğer başlıklar ise “Türk Destanlarının Oluşumu”, “Türk Destanlarını Tasnifi ve Sınıflandırma Çalışmaları” ve “Türk Destanlarında Dil, Üslup ve Yapısal Özellikler” şeklinde sıralanmıştır. Çalışmanın asıl kısmını oluşturan “kurt” kavramına dair açıklama ise “Türk Kültür ve Mitolojisinde Kurt” başlığı altında verilmiştir. Bu kısımda Türk boylarında “kurt” adlandırmasının nasıl yer aldığı konusuna değinilmiştir. Araştırmacı genel olarak kurt kavramına, Kırgız Türklerinde “börü, böörü, karışkır ve kurt”; Kazak ve Karakalpak Türklerinin börü yerine “kaskır”; Çuvaş Türklerinde “kaşkär”; Uygur Türklerinde “börä”; Özbek Türklerinde “börü ve böri”; Azerbaycan Türklerinde “gurt”; Sibirya sahasından Tuva Türklerinde “börü” denmekte ve cinsiyetlerine göre erkek kurt “askır börü”, dişi kurt ise “diji börü” ya da “kıs börü” (28-29) denildiğini ifade etmektedir. Ardından kurt kavramının Abdulkadir İnan’a göre örtmece olarak kullanıldığına değinmiştir. Asıl adı “börü” olan bir hayvan için örtmece bir kavram olarak “kurt” adlandırılması kullanılmış, fakat zamanla bu kelimenin örtmece olduğu unutulup hayvanın asıl adı olarak kullanılmaya devam etmiş ve onun yerine farklı örtmece adlar (canavar gibi) kullanılmaya başlandığı belirtilmiştir (30). Giriş kısmında bunların bahsedilmesinin ardından bu bölümün “Türk Kültüründe ve Mitolojisinde Kurt Motifine Genel Bir Bakış” şeklindeki son başlığında kurt genel olarak “boz/gök, ak, kara, sarı ve kırmızı” renklerde ve farklı işlevlerde Türk kültüründe yerini alır. Kurt kimi zaman bir ata veya ana, kimi zaman erkeğe kadın ve kadına koca olarak karşımıza çıkarken kimi zaman da yol gösterici/rehber ve kurtarıcı rolüne girerek Türk boylarını yok olmaktan kurtarmıştır (34).

Kitabın bölümlerine geçilecek olursa çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Bu üç bölümün her birinde “kurt”un destanlarda yer alan farklı işlevleri üzerine durulmuş ve detaylı bir şekilde bu işlevler tespit edilerek destanlardan örneklerle aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın “Birinci Bölüm”ü “Türk Destanlarında Kurdun Mitolojik Varlığı” adını taşımakta olup üç alt başlıktan meydana gelmektedir. “Türeyişin Sembolü Hayvan Ana-Hayvan Ata Kurt-Bozkurt” birinci alt başlıkta kurdun soy vermesi, kahramanı emzirmesi ve yetiştirmesi, kahramanı beslemesi ve hayatta kalmasına yardımcı olması gibi roller üzerinde durulmuştur. Kurt bazen dişi olup erkek kahramandan hamile kalmakta ve o dişi kurttan doğan çocuklar Türklerin soyunu oluşturmakta bazen de erkek kurt ata görevinde olup kadına hamile bırakıp soyun devamını sağlamaktadır. Çalışmada bir de soyun devamı ile ilgili olarak ışık içinde gelen kurdun aracılığıyla hiçbir temasta olmadan kadının hamile kalması durumu da önemli tespitler arasında yerini almıştır. Kurt, destanlarda halkı yok olmaktan kurtararak türeyişin sembolü hâline gelmiş bir hayvan ana-hayvan ata konumunda yer almıştır. Diğer bir önemli işlevi de kahramanlara yol gösterip ulaşmak istedikleri yere varmalarını sağlamak veya kağana ve ordusuna savaş esnasında yol gösterip kılavuzluk yaparak orduyu başarıya kavuşturmadır. Bu bölümün diğer alt başlığında ise kurt, “don değiştirme” motifinde okur karşısına çıkar. İslamiyet öncesi şamanlarda, İslamiyet sonrası ise

derviş, veli gibi tiplerin keramet göstergesi olarak ortaya çıkan don değiştirme olayı, Türk destanlarında kahramanlarda görülmektedir. Araştırmacının tespitine göre kahramanların hem iyi hem de kötü amaçlarla “kurt” donuna girmeleri söz konusudur. Kahramanların genellikle birini sınamak, test etmek, varmak istedikleri yere daha hızlı ulaşmak, başka insanlara zarar vermek veya birini öldürmek, inandıkları dini yaymak amaçlarıyla kurt donuna girdiği belirtilmektedir. Bölümün son başlığında ise kurdun, insanlar arasında haberleşme sağladığı, “Tilki mi, kurt mu?” şeklinde soru kalıplarında adının geçtiği ve cevabın olumlu olduğunda müjdesini veren bir unsur olarak yer aldığı tespitinde bulunulmuştur. Türk destanlarında doğan bebeğin cinsiyetini öğrenmede, evlenme isteğinde bulunan kız tarafının cevabının ne olduğunu bilmede, gelen kişinin kim olduğunu ve yola çıkan kahramanın yaşayıp yaşamadığını anlamada kurt motifinden yararlanılmıştır (41-105).

Çalışmanın “İkinci Bölüm”ü “Türk Destanlarında Kurdun Realist Varlığı” adını taşımakta olup beş alt başlıkta incelenmiştir. Bu bölümün “Ad Almada ve Ad Olmada Kurt” şeklinde yer alan ilk başlığında kurt, Türk destan kahramanına ad verebildiğini ve aynı zamanda onlara verilen adlarda da kullanıldığının örnekleri verilmiştir. Kurt hem destan kahramanının adı olur hem de destanda yer alan bazı mekânların adlandırılmasında kullanılmıştır. Bununla birlikte diğer ikinci başlıkta evlenme âdetlerinden başlık parası (kalın) olarak istenilen bir hayvan olarak da destanlarda yer aldığı görülmektedir. Bu bölümün üçüncü alt başlığı olan “Oyunlarda Kurt”ta ise kurt, toy, şölen, av merasimleri gibi eğlence ve törenlerde kahramanların hünerleri gösterdiği oyunlarda oyun adı veya oyun aracı olarak kullanıldığına değinilmiştir. Bu oyunların başında Kırgız Türklerinde “Gökböri”, “Kök-Börü”, “Oglak/Ulak”; Afganistan’da “Buzkaşı”; Kazaklarda “Kökbar”, “Kökpar” gibi adlarla anıldığı ifade edilmiştir. Türklerde bu tür oyunlar kahramanın hünerlerini göstermesinin yanında, savaş öncesi hazırlık olması açısından değerlidir. “Kahramanların Mücadele Ettiği Hayvanlarda Kurt” adını taşıyan dördüncü alt başlıkta da kurt motifinin kahramanlara yol gösteren, rehberlik eden vasıfların yerini zamanla kahramanın karşısına çıkan engelleyici unsur olarak yer aldığına dair örneklerle rastlanılmıştır. Kurtların engelleyici unsur olarak ortaya çıkmalarının altında yatan sebebi, kahramanların toplumsal statülerinde değişime ve gelişime vesile olacağı şeklinde açıklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle kahraman, kurtla/kurtlarla girdiği mücadelede başarılı olursa alplık mertebesine yükseleceği belirtilmektedir. Bu bölümün “Hayvanlardan Yararlanmada Kurt” adını taşıyan son başlığında kurdun özellikle vücudunun bazı uzuvlarından nerelerde yararlanıldığı ve bunun destanlara nasıl yansıdığı üzerinde durulmuştur. Halk hekimliğinde aşırme unsuru olarak “kurt yüreği” yer alır; kahramanın sağaltılmasında/iyileştirilmesinde “kurt ayağı”ndan, “kurt bağırsağı”ndan yararlanıldığına destanlarda karşılaşılmaktadır. Diğer yandan malzeme konusunda ev eşyası olarak “kurt derisi”; süs eşyası olarak kurt başı ve kurt derisi/postu kullanılır ve ayrıca “kurt başlı muska”yı kahramanların boyunlarında taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte bir de savaş aleti olarak “kurt dili” ve “kurt derisi/yelesi” kullanıldığı destanlarda tespit edilmiş ve metinden örnekler verilmiştir (107-176).

Kitabın üçüncü ve son bölümü “Türk Destanlarında Kurdun Benzetme ve Tasvir Unsuru Olarak Varlığı” başlığını taşımakta olup iki alt başlığa ayrılmaktadır. Birinci alt başlık “Benzetme Unsuru Olarak Kurt” adıyla yedi alt ayrı alt başlıkta değerlendirilmiştir. Bu yönüyle kahramanın kurda benzetildiği örneklerde kurdun, güçlü, kuvvetli, dayanıklı,

saldırgan, cesur ve korkusuz olması gibi yönlerine dikkat çekilir. Aynı zamanda bu benzetme unsurları bağlamında kahramanın kendisini kurda, düşmanın da koyuna benzetilmesi de söz konusudur. Aynı zamanda kahraman, “Ben börü gibi gök” veya “kurttan boz, tilkiden kızıl genç çağımızda” ifadesinde kendisini kurda benzetmiştir. Bununla birlikte düşmanın/düşmanların kurda benzetildiği örneklerine de rastlanmaktadır. Burada da düşmanın acımasız, zalim ve açgözlü olduğu yönüyle kurda benzetilmiştir. Sözü edilenler dışında askerlerin/alplerin, halkın ve diğer bazı hayvanların da kurda çeşitli yönlerle benzetildiği görülmüştür. Bu bölüm “Tasvir Unsuru Olarak Kurt” adıyla yer alan ikinci alt başlıkta kendi içinde üç ayrı alt başlığa ayrılmıştır. “Kahramanları Tasvir Etmede Kurt” şeklinde yer alan ilk başlıkta kahramanın dış görünüşü tasvir edilirken “kurt”a benzetildiği yönler de bulunmaktadır. Örneğin, Oğuz Kağan Destanı’nda yer alan Oğuz Kağan’ın “ayakları öküz ayağı gibi: beli kurt beli gibi: omuzları samur omzu gibi: göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi” (177-253) şeklinde tasvir edilirken “beli kurt beline” benzetilmiştir. Bu tür benzetmelerde Türklerin doğayla iç içe olmasının etkisi vardır. Diğer taraftan kahramanların çıktığı zorlu yolların tasvirinde ve mekân tasvirinde de kurt çeşitli yönlerden benzetme unsuru olarak kullanıldığı destan örneklerine yer verilerek açıklama yapılmıştır (177-253).

Çalışmanın sonuç kısmında da bütün bu anlatılanların ayrı ayrı değerlendirilmesi yapılarak her bir başlıkta yer alan örneklerin hangi Türk boyuna ait destanlarda geçtiği belirtilmiştir.

Kaynakça kısmında da zengin bir kaynak listesinin yer adlığı görülmektedir. Kaynakça da “Yazılı Kaynaklar” ve “Elektronik Kaynaklar” olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Ekler kısmında ise Ek 1’de “incelenen destanların listesi alfabetik sıraya göre verilmiş; Ek 2’de incelenen Türk destanlarında yer alan kurt motifleri, her bir Türk boyunun ayrı ayrı olacak şekilde ve sayfa numaraları belirtilerek okuyucuya sunulmuştur. En son Ek 3’te de Türk destanları içinde tespit edilen kurdun işlevlerinin Türk boylarına göre dağılımı tablolar hâlinde verilmiştir.

Tanıtımı yapılan bu kitap, Dr. Berna Kolot’un doktora tez çalışmasının kitaplaştırılmış şekli olup Türk boylarının destanlarında kurdun bütün yönleri ve kurtla bağlantılı diğer unsurlar değerlendirilmiştir. Böylece Kolot, okura titiz bir çalışma sunmuş ve halk edebiyatı alanında çalışma yapacak olanlara kaynaklık edecek bu eseri bilim dünyasına kazandırmıştır.